

İNGİLİZ BÜYÜKELÇİLİĞİ YILLIK RAPORLARINDA TÜRKİYE’DE DEMOKRAT PARTİ (1954-1957)

Dilek YİĞİT YÜKSEL*

ÖZET

Çalışmamızda yer verdiğimiz İngiliz belgelerinde 1954-1957 yıllarında Türkiye’deki gelişmelerin değerlendirmesi yer almaktadır. Bu dönemin dikkat çeken gelişmeleri, Demokrat Parti Hükümetinin verdiği sözlere aykırı olarak gerçekleştirdiği anti demokratik uygulamaların parlamentodaki ve kamuoyundaki olumsuz etkileri, gerçekleşen 6-7 Eylül olaylarının ülke içi ve dışında yarattığı olumsuz sonuçlar, uygulanan ekonomik politikalarla, ekonomide büyüme yaşanırken, enflasyonda ve cari açıkta görülen büyük artışlar ve dış borç sorunları olarak aktarılmıştır.

Bunların yanı sıra söz konusu dönemde Türkiye’nin dış işlerinde yaşanan olayların genel bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. Dönemin en önemli dış politika gelişmeleri kapsamında Balkan ve Bağdat Paktları’nda yaşanan gelişmeler ve Kıbrıs Sorunu gibi olayların karşısında Türkiye’nin tavrı, başta İngiltere olmak üzere diğer ülkelerle olan ilişkileri ele alınmaktadır. Türkiye’nin sesinin ve etkisinin çeşitli uluslar arası toplantılarda kendisini hissettirdiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Türk Dış Politikası, İngiliz belgeleri, Adnan Menderes, Türkiye Cumhuriyeti

THE DEMOCRAT PARTY IN THE TURKEY IN THE LIGHT OF BRITISH EMBASSY REPORTS DURING 1954-1957

ABSTRACT

This study aims to evaluate the developments during 1954-1957 in Turkey in the light of British embassy reports. The negative effects of the anti democratic acts of the Democrat Party contrary to

* Dr, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Görevlisi.

its previous commitments on the public opinion and the parliament is among the significant developments of that period. Furthermore, the negative effects of the September 6th and 7th events at home and abroad, rise of inflation, current budget deficit and foreign debt problems concerning economic policies are also taken into account.

On the other hand, it also evaluates foreign policy approach of Turkey within this period, such as Turkey's stance towards Britain with respect to the developments concerning the Balkan Pact the Baghdad Pact as well as the Cyprus issue. Relevant to this in international arena, it is pronounced that "Turkey made its voice heard and its influence felt.

Key Words: Democrat Party, Turkish Foreign Policy, British Embassy Documents, Adnan Menderes, Republic of Turkey

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinde Avrupa Parlamentosunun hazırladığı yıllık ilerleme raporları artık Türkiye için olağan bir belge niteliğini taşımaktadır. AB, Türkiye’de yaşanan olayları, gerçekleştirilen faaliyetleri yakından izlemekte, değerlendirmekte, yorumlarını ve gerekli gördüğü önlemlerin alınmasını, uygulamaların gerçekleştirilmesini bu raporlarda talep edebilmektedir. Bu, Türkiye’nin dahil olduğu AB üyelik sürecinin bir parçasıdır. Bu süreç ne zaman başlamıştır? Türkiye’nin AET’ye başvurusundan sonra, yani ilişkilerimizin başladığı tarih olan 1959 yılında mı? Makalemiz bu sürecin çok daha önce başladığını örneklendirmektedir. İngiliz arşiv belgelerinde “gizli” damgası ile yayınlanan Türkiye raporları aşağıda değerlendirilmektedir.

İngiliz Büyükelçiliğinin hazırlamış olduğu 1955 yılına ait yıllık rapor toplam 21 maddeden oluşmakta olup, bunun büyük bir kısmını, 12 madde ile dış ilişkiler oluştururken 7 madde iç ilişkilere ayrılmıştır 1956 yılı raporu da 21 maddedir. Yine 12 madde dış ilişkiler, 8

madde iç ilişkilere ayrılmıştır. Ele alacağımız son tarih olan 1957 yılı raporu toplam 23 maddedir. Bunun 7 maddesinde ülkenin iç ilişkileri anlatılırken, Türk Silahlı Kuvvetleri başlığıyla ayrı bir maddeye yer verilmiştir. Diğer 12 maddede dış ilişkiler yer almıştır.

Görüldüğü üzere, ele aldığımız dönem olan 1954-1957 yılları arasında İngiliz Büyükelçiliği'nin Türkiye için düzenlediği yıllık raporlar, genel olarak iç politikada ve dış politikada yaşanan gelişmeler olarak iki bölümde incelenmiştir.¹ Çalışmamız da buna paralel olarak iki bölümü içermekte ve raporlarda aktarılan olaylar, dönemi inceleyen farklı çalışmalar ve dönemin basınında yer alan haberlerle karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Sözkonusu dönemde Türkiye'de III. ve IV. Menderes Hükümetleri görevdedir.² 1950 yılındaki genel seçimlerin sonucunda büyük bir oy farkı ile iktidar olan ve Türkiye'nin demokrasiye geçişinin bir simgesi haline gelen Demokrat Parti'nin incelenen dönemde iç politikadaki yön değiştiren icratları, raporlarda ayrıntılı olarak incelenmiştir. Sözkonusu dönemde dış dünyada yaşanan gelişmeler ve Türkiye'nin bu gelişmeler doğrultusunda kendine yer edinme çabaları ise dış politika başlığı altında incelenmektedir.

İÇ POLİTİK GELİŞMELER

II.Dünya Savaşı sırasında, ülkenin savaşa girmemesi için yapılanlar, halkın üzerinde maddi ve manevi baskılar oluşturmuş ve hükümete karşı tepkilere yol açmıştır. Savaşı, demokratik blokun kazan-

¹ Raporların daha önceki dönemleri kapsayan kısımlarına ait yapılan çalışmalar için bkz. Mustafa Yılmaz, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye (1935-1938)", **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003**, Yay. Haz. Mustafa Cöğce vd., C1, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005, s.635-646; Yasemin Doğaner, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye (1932-1934)", **a.g.e.**, s.647-660; Yonca Anzerlioğlu, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye (1929-1931)", **a.g.e.**, s.661-674; Behçet Kemal Yeşilbursa, **Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm**, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2007; Mehmet Serhat Yılmaz, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye'nin Dış İlişkileri (1946-1949)", **Kök Araştırmalar: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, KÖKSAV, Cilt:X, Sayı:1, Ankara, 2008, s.65-87.

² III.Menderes Hükümeti (17.05.1954-09.12.1955); IV.Menderes Hükümeti (09.12.1955-25.11.1957).

ması da Batı blokuna yönelen Türkiye'nin demokrasiye geçişi için ivme sağlamıştır. Bunların sonucu olarak 1946 yılında ülkede seçim yapılmıştır. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçek anlamda demokrasiye geçiş 1950 yılındaki seçimlerden sonra gerçekleşmiştir. 14 Mayıs 1950 tarihli genel seçimlere halkın katılımı %89 düzeyindedir. %53 oy oranı ile seçimin galibi Demokrat Parti'dir ve Meclis-teki 487 milletvekilliğinin 434'ünü almıştır.³ DP'nin seçimleri kazanmasıyla Türkiye'de 27 yıllık tek parti yönetimi sona ermiş, Türkiye büyük bir dönüşümün eşiğine gelmiştir.⁴ Seçimden sonra Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçilmiş, Refik Koraltan Meclis Başkanı olmuş ve hükümeti de Adnan Menderes kurmuştur.⁵ Hükümetin kurulmasından sonra, Fuat Köprülü, hükümet politikası hakkında yaptığı konuşmada, devlet işletmelerinin islah edileceğini ve ülkeye yabancı sermayenin getirileceğini söylemiştir.⁶ Ardından, Başbakan Adnan Menderes, Associated Press muhabiri ile özel bir görüşme yapmış ve Türkiye'nin nazik ekonomik durumuna yardım için Marshall Planı'na duyulan ihtiyacı belirtmiştir.⁷ ABD Başkanı Truman da, seçimlerin sonucu ile ilgili olarak, Bayar'a bir kutlama mesajı göndererek, "Türkiye iç kudretinin bir delilini göstermiştir" yorumunu yapmıştır.⁸

DP'nin ülke içinde gerçekleştirdiği ilk faaliyetler, seçimlerin öncesinde vaad ettiği gibi, Atatürk döneminde Türkçe okunmaya başlayan ezanın Arapça okunmasına izin verilmesi olmuştur.⁹ Hemen ardından yine Atatürk döneminde kurulan Halkevlerine, özel idare

³ **Milliyet Gazetesi**, 17.05.1950, s.1.

⁴ DP'nin toplumsal temelleri hakkında bkz. Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, 4.Baskı, Ankara, 2003, s.48-51; Behçet Kemal Yeşilbursa, A General Review of Turkey's Internal Affairs During the Democrat Party Period According to British, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:48, Cilt XVI, Kasım 2000.

⁵ **Milliyet Gazetesi**, 23.05.1950, s.1.

⁶ "Demokrat Parti'nin Güdeceği Politika", **Milliyet Gazetesi**, 17.05.1950, s.1.

⁷ "Marshall Yardımı'nın Artmasını İsteyeceğiz", **Milliyet Gazetesi**, 25.05.1950, s.1.

⁸ "Truman Bayar'a hararetli bir kutlama mesajı gönderdi", **Milliyet Gazetesi**, 27.05.1950, s.1.

⁹ "Meclis, Ezanın Arapça Okunmasını Dün Kabul Etti", **Milliyet Gazetesi**, 17.06.1950, s.1.

ve belediyelerce yapılmakta olan yardımın kesilmesine karar verilmiştir.¹⁰ 16 Mayıs 1950 tarihinden önce işlenen suçlara af getirilmiştir.¹¹ Köy Enstitüleri, öğretmen okulları haline getirilmiştir.¹² Bunlar, yeni iktidarın uygulamalarının önceki dönemden çok farklı olacağı-
nın işaretleridir.

II.Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni dünya düzeninde Batı Bloku'nun savunma örgütü olarak ortaya çıkan NATO'ya Türkiye'nin yapmış olduğu başvurunun bir türlü kabul edilmemesi ve söz verilen yardımların aksaması iktidarlar için sorun durumundadır. İşte bu sırada başlayan Kore Savaşı, DP'nin dış yardım ve yabancı sermaye arayışlarında beklenmeyen bir fırsat olmuştur. O sırada dünyadaki komünizmin yayılma trendi de DP'nin lehine olmuştur. Bu dönem içinde CHP, DP Hükümetinin politikalarına önemli bir eleştiri getirmemiştir. Ancak çok geçmeden DP iktidarı, muhalefeti tasfiye hareketine başlamıştır. CHP'nin gayrimenkullerinin hazineye devrine karar vermiştir. 1951 tarihinde kendisini eleştiren basına resmi ilanların verilmesine sınırlama getirmiştir.¹³ 1954 yılında çıkardığı Basın Kanunu'ndaki değişikliklerle yeni suç ve yaptırımlar belirlemiştir. Ayrıca suçlanan gazeteciye ispat hakkı da verilmemiştir.¹⁴

1954 genel seçimleri öncesindeki konuşmalarında DP, din adına yaptıklarına büyük oranda vurgu yapmıştır. Ana muhalefet partisinin yanısıra diğer muhalefet partisi olan Millet Partisi'ne yönelerek, savunulan demokrasi ilkelerine ters uygulamalarla, mahkeme kararı ile bu partiyi kapatmıştır.¹⁵ Üstelik Millet Partisi'nin kapatılma gerekçe-

¹⁰ "Halkevlerine İstanbul'un Ödediği Para", **Milliyet Gazetesi**, 17.06.1950, s.1.

¹¹ "Yeni Af Kanunu", **Milliyet Gazetesi**, 18.05.1950, s.1.; "Af Kanunu Kabul Edildi", **Milliyet Gazetesi**, 15.07.1950, s.1.

¹² "Köy Enstitüleri ve Öğretmen Okulları", **Milliyet Gazetesi**, 21.1.1954, s.1,7.

¹³ Eroğul, **a.g.e.**, s.111.

¹⁴ Muhalefetin buna karşı tavrı, bu kanunla basın özgürlüğünün yeni tehditlerle karşı karşıya olduğu ve zamansız getirildiği yönündedir. Demokrasinin zedelendiğine vurgu yapılmıştır. Buna karşın Menderes, iktidarları döneminde muhalefetin sınırsız küfür ettiğini belirterek "bu küfür hürriyettir" yorumunu yapmıştır. "Basın kanununun müzakereleri başladı", **Milliyet Gazetesi**, 08.03.1954, s.1,7.

¹⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s.138.

sinde, “partinin din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan ve gayesi- ni saklayan dernekler durumunda olduğu” belirtilmiştir.¹⁶

Ekonomik alanda, öncelikle dış ticarete liberalizasyona gidilmiştir. Özel girişimi desteklemek için Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurulmuş, ayrıca Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Kabul edilen kanunlardan biri de Petrol Kanunu’dur. Muha- lefetin mevcut Maden Kanunu’na göre maden arama hakkının sade- ce Türk şirketlerine ait olduğunu söylemesine karşın Hükümet, pet- rolün özel bir konu olduğunu, bu nedenle özel bir kanun gerektirdi- ğini söylemiş ve 6 Mart 1954’de bu kanun kabul edilmiştir.¹⁷ Bu ön- lemlerle 1954 seçimlerine gelinmiştir.

Bu koşullar altında 2 Mayıs 1954 tarihinde genel seçimler yapılmıştır. Sonuç DP’nin kesin zaferidir. 504 milletvekili ile 1950 seçim- den daha iyi bir sonuç elde etmiştir. CHP 31 milletvekili, CMP 5 milletvekili ve Bağımsızlar 1 milletvekili çıkarmışlardır.¹⁸ Bu dö- nemde Amerika’dan alınan yardımlar sayesinde hükümetin tarım ve sanayi alanında gerçekleştirdiği önemli atılımlar seçim sonuçlarında büyük etki sağlamıştır.¹⁹ Seçimleri takiben petrol kanununa dayanı- larak ülkenin dokuz petrol bölgesine ayrılmasına karar verilmiş ve petrol sondajları serbest bırakılmıştır.²⁰ Kadrolaşma amacıyla, devlet hizmetindeki partizan memurlar için gerekirse tasfiye hareketine gi- rişileceği Başbakan tarafından hükümet programında ifade edilmiş ve bu doğrultuda çalışmalar gerçekleştirilmiştir.²¹ Muhalif gazeteci-

¹⁶ “Millet Partisi mahkeme kararıyla feshedildi”, **Milliyet Gazetesi**, 28.01.1954, s.1.

¹⁷ “Petrol Kanunu tasarısının 114 maddesi kabul edildi.”, **Milliyet Gazetesi**, 07.03.1954, s.1,7.

¹⁸ “DP’nin Zaferi Heryerde Sevinçle Karşılandı”, **Milliyet Gazetesi**, 04.05.1954, s.1.

¹⁹ Eroğul, **a.g.e.**, s.134-136; Ekonomik kalkınma konusunda çıkarılan iki yasa yabancı sermayeyi teşvik kanunu ve petrol kanunudur. Bu konularda hükümetin danışmanı ise Tek- saslı bir petrol kralı olan Amerikan büyükelçisi George McGhee’dır. Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, Doğan Kitapçılık, İst- anbul, 1991, s.66.

²⁰ “Petrol Sondajları”, **Milliyet Gazetesi**, 05.05.1954, s.7.

²¹ “Partizan memurların tasfiyesine başlanıyor”, **Milliyet Gazetesi**, 30.05.1954, s.1; CMP’li Tahir Taser bu konuda “böyle kanunlar çıkarmakla tek parti idaresine gidilmekte ol- duğu” yorumunu yapmıştır. “Memurların Tasfiyesine ait Kanun kabul edildi”, **Milliyet Ga- zetesi**, 06.07.1954, s.1.

lerin tutuklanması ve mahkum olmaları muhalefette büyük tepki yaratmıştır. DP'ye muhalif Yeni Ulus Gazetesi yazarlarından 79 yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın, 26 ay 20 gün hapis cezası almıştır.²² Hükümetin antidemokratik uygulamaları tepki toplarken, DP'nin siyasi yükselişinin de sonunu getirmektedir. Fakat aynı dönemde bir gelişme daha gerçekleşmektedir. Hükümetin uygulamaları ordu içinde huzursuzluğa ve hareketlenmeye yol açmaktadır.²³

1955 yılı hakkında İngiliz Büyükelçiliği tarafından hazırlanmış olan yıllık raporda iç politikada yaşanan en belirgin olay, DP'nin poplaritesinin azalmaya başlaması ve uygulamalarına dönük eleştirilerin artışının sonbahardaki yerel seçimlerin sonuçlarında yansımalarını bulması olarak ifade edilmektedir. Rapora göre bu sonuç, yaşam maliyetinin hızla yükselmesi ve yoksulluğun artışı nedeniyle halkın artan memnuniyetsizliği ile ilgilidir.²⁴

Rapora göre, muhalefetin artan eleştirileri özellikle basın kanununda olmak üzere, yönetimin liberal olmayan davranışlarına odaklanmıştır. Bu eleştiriler Başbakanın tepkisi ile karşılaşmıştır. Parti içinde yükselen muhalefet ise Ekim ayında partiden 9 üyenin ihraç edilmesi ve 10 üyenin istifasıyla sonuçlanmıştır. Ekim'deki parti kongresinde başbakan güvenoylamasında oybirliği sağlamayı başarmışsa da parti içindeki rahatsızlık devam etmiştir. Kongrenin ardından Kasım ayında DP'den ayrılan 19 muhalif üye, yeni bir parti kurmaya karar vermişlerdir. Hürriyet Partisi adını alan parti, DP'nin temel programını benimsemekte fakat yürütmeye kişisel özgürlüklerin daha fazla olacağını belirtmektedir. Aralık ayı itibarıyla yeni Partinin yasası ve programı resmen duyurulmuş ve üye sayısı 33 olmuştur.²⁵ Bu politik

²² "Hüseyin Cahit Yalçın'ın Durumu", **Milliyet Gazetesi**, 01.12.1954, s.1.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Talat Aydemir, **Hatıratım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010
Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.

²⁴ FO371/123999/RK1011/1, Annual Report on Turkey for 1955, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 16 January 1956, Minutes (Tutanak). Bundan sonraki dipnotlarda 1955 yıllık rapor olarak belirtilecektir.

²⁵ 1955 yıllık rapor, s.1; "Hürriyet Partisi Bugün Resmen Kuruluyor", **Milliyet Gazetesi**, 19.12.1955, s.1.

başkaldırı, Kasım ayında yapılan belediye seçimlerinde kendisini göstermiş ve halk arasında özgür konuşmayı destekleyen Bağımsızlar önemli oranda oy almışlardır.²⁶ Basın, ekonomik durum, ispat ve başkaldırı hakkı konularında muhalif doğrultuda makaleler yayınlanmaya başlanmıştır. Kasım ayı sonunda yapılan parlamenter grup toplantısında, ekonomi ve maliye bakanlarına ve dışişleri bakanına karşı doğrudan gensoru yöneltmiştir.²⁷ Eleştirilerin giderek artışı ve zorlaması sonucu Başbakan, kabinenin istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuş, ardından da yeni bir kabine kurmakla görevlendirilmiştir.²⁸ Yeni hükümetin programı daha liberal politik önlemlerin alınmasını içermektedir.²⁹ İftira durumunda ispat hakkını yeniden geri vermek için seçim kanunundaki liberal olmayan düzenlemelerin kaldırılacağı ve hükümet görevlilerin emeklilik süresinin 30 yıla yükseltilmesi için (güvenli görev süresi) hazırlık yapılacağı ilan edilmiştir.³⁰

Rapora göre, yeni hükümetin ekonomik politikası, belirsizlikler içermekte ve Türkiye'nin ciddi ekonomik zorluklarının etkin olarak ele alınacağı konusunda hiçbir güvence vermemektedir. DP'nin Parlamento Grubu toplantısında Başbakan yeni yatırım projeleri için söz vermiş, ithalatın sadece gerekli malzemelerle sınırlandırılacağını söylemiştir. Ancak, Türkiye'nin ekonomik sorunlarının temel nedenleri olan dış ödemelerdeki açık ve büyüyen enflasyonu kontrol etmek için gerekli önlemlerin alınacağını söyleyen Başbakan, herhangi bir

²⁶ 1955 yıllık rapor, s.1; 13.11.1955 seçimlerine katılım %38 oranındadır. DP'nin çoğunluğu kazandığı seçimde bağımsızlar da önemli oy almışlardır. "Belediye Seçimlerinin Kati Neticesi", **Milliyet Gazetesi**, 19.11.1955, s.1.

²⁷ 22 Kasım 1955 tarihli DP Meclis Grubu Toplantısının ayrıntıları için bkz. Birand, a.g.e., s.87-89; Ele aldığımız dönemde Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığını sırasıyla Fuat Köprülü (22.5.1950-20.6.1956), Ethem Menderes (20.6.1956-25.11.1957) ve Fatin Rüştü Zorlu (25.11.1957-27.5.1960) yapmışlardır. <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa>; Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s.79.

²⁸ IV.Menderes hükümeti 09.12.1955-25.11.1957 tarihleri arasında görev yapmıştır; IV.Menderes Hükümeti, 37 karşı, 7 çekimser oya karşılık 343 oyla güvenoyu almıştır. "Hükümet Grupta Dün Güvenoyu Aldı", **Milliyet Gazetesi**, 14.12.1955, s.1.

²⁹ Yeni hükümetin programı için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP22.htm>.

³⁰ 1955 yıllık rapor, s.1-2.

olumlu gösterge ortaya koyamadan yıl sona ermiştir. Türk hükümeti gelirinden fazla harcamış, ödeyebileceğinden fazla ithalat yapmış, normalden fazla yatırım yapmış, Merkez Bankasını, bütçenin, devlet işletmelerinin ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin açıklarını finanse etmek için kullanmıştır. Ekonomiyi istikrara kavuşturmak için ihtiyaç duyulan kısıntı önlemlerini uygulamaksızın, kararname ile enflasyonu frenlemeye çalışmıştır. Uygulanan politikanın sonuçları ise; emisyon hacminin genişlemesi, fiyatlarda sürekli bir yükseliş, Türk ihraç mallarının satışlarında karşılaşılan zorluklar, sermaye mallarından başka bütün malların ithalatındaki düşme, büyüyen iç açıklar, birçok fabrikanın işi durdurması ve borçların tasfiyesi için bazı antlaşmaların yürütülmesine rağmen dış borçların artışı olmuştur. Petrol aramalarında, 1956'da başlayacak olan sondajın başarılı olacağına dair umut ise yıllık raporda fazla abartılı olarak değerlendirilmiştir.³¹

Raporun bu bölümünde 6-7 Eylül olaylarının sonuçlarından bahsedilmektedir. Aslında dış politika ile ilgili olan Kıbrıs konusunun ülke içindeki yansıması olan olaylar ve sonuçları anlatılmaktadır. Bu nedenle Kıbrıs konusuna burada bir giriş yapmak gerekli görülmüştür. Kıbrıs'ta Rumlar, adanın Yunanistan'a bağlanması anlamına gelen Enosis hedefleri doğrultusunda terör olaylarını başlatmışlardır. Yaşanan olaylar nedeniyle İngiltere, adadaki egemenliğinin geleceğinden endişe duymakta ve Kıbrıs'taki Türkleri Rumlarla karşı karşıya getirmenin kendi çıkarlarına uygun olacağını düşünmektedir. Bu nedenle İngiltere, Türkiye ile Yunanistan'ı düzenlenen konferansa birlikte davet etmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Harold Mc Millan'ın, 29 Ağustos 1955'te Londra'da yapılacak olan üçlü konferansa katılma teklifini Türkiye hemen kabul etmiştir. Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanı olduğu Kıbrıs Komisyonu, Kıbrıs Türk Toplumu ile sürekli bağlantı kurarak çalışmalarını sürdürmüştür. Bu sırada Türkiye kamuoyu da Kıbrıs meselesini ulusal bir dava olarak benimsemiştir. Londra'daki konferansta Zorlu, 28 sayfalık Türk tezini okumuş-

³¹ 1955 yıllık rapor, s.2-3.

tur. Buna göre, “Lozan Antlaşması’nın 16.maddesi gereğince Türk Devleti, Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılan topraklar üzerinde hak iddia etmemeyi kabul etmiştir.³² Ancak, 30 ve 31.maddelerde Kıbrıs adasına özel bir statü tanınmıştır.³³ Burada Türkiye, egemenlik hakkını sadece İngiltere’ye devrettiğini belirtmiştir. Türkiye’nin Ada üzerinde titizlikle durma nedeni, tarihi, coğrafi, etnik ve stratejik verilere dayanmaktadır. Ada, dört yüz yıla yakın süre Türklerin elinde kalmış, tarihte hiçbir zaman Yunan yönetiminde olmamıştır. Anadolu kıyılarına kırk, Yunanistan’a bin mil uzaklıktadır. I.Dünya Savaşı’na kadar Ada halkının çoğunluğunu Türkler oluşturmuştur ve hala tapulu toprakların %60’ı Türklere aittir. Güvenlik bakımından da Türkiye için önemi büyüktür. Bu şartlar altında İngiltere, Türkiye’den aldığı bir toprağı, çağdaş Devletler Hukuku’na göre, Yunanistan’a devredemez. Şu halde Yunanistan, Kıbrıs meselesinde Türkiye için muhatap bile değildir”. Bu tez, Yunan hükümetini oldukça şaşırtmıştır. Görüşmeler Türklerin lehinde takip etmekte iken Konferansın sonuna yaklaşıldığı 6 Eylül 1955 tarihinde Türkiye’de yaşanan bir olay, Türkiye’nin bütün hesaplarını altüst etmiştir.³⁴ İngiliz Büyükelçilik raporlarında bu olaydan şöyle bahsedilmektedir. “6 Eylül 1955’de Atatürk’ün Selanik’te doğduğu eve bomba koyulduğu haberi, gazetelerin ve radyonun duyurularıyla birlikte Türkiye’de büyük etki yaratmıştır. Kıbrıs sorununda meydana gelen gelişmeler

³² Aslında Kıbrıs’ın durumunu düzenleyen madde 20 ve 21.maddelerdir. 20.maddede, Türkiye, Britanya Hükümeti’nce Kıbrıs’ın 5 Kasım 1914’de açıklanan ilhakını tanıdığını bildirmektedir. 21.madde ise Türk uyrukluların İngiltere uyrukluluğuna geçeceğini, ancak iki yıllık süre içinde eğer isterlerse, Türk uyrukluluğunu seçebileceklerini, ancak bu seçimi izleyen bir yıl içinde Kıbrıs adasından ayrılmak zorunda kalacaklarını söylemektedir. İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları**, I.Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s.99.

³³ Madde 16: “Türkiye, bu andlaşma belirtilen sınırları dışında kalan topraklarda, sahip olduğu tüm senetlerden vazgeçtiğini açıklar”. Madde 30: “Türkiye’den ayrılan topraklarda yerleşmiş Türk uyrukları kendiliğinden ve yerel yasaların koşulları içinde bu toprakların geçtiği devletin uyruğı olacaklardır.” Madde 31: önceki madde ile sözkonusu kişiler, iki yıllık süre içinde Türk uyrukluluğunu seçmek hakkına sahip olacaklardır. Soysal, **a.g.e.**, s.99,101,102.

³⁴ Günver, **a.g.e.**, s.52-53; Konferans hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Dikerdem, **Ortadoğu’da Devrim Yılları**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990,s.129-136.

ve kamuoyunun tepkisi, özellikle Rum azınlıklara karşı bir saldırıya dönüşen gösterilere dönüşmüştür. Hükümet derhal Ankara, İstanbul ve İzmir’de sıkıyönetim ilan etmiştir.”³⁵ Konferans’ta Yunanistan’ın elini güçlendiren bu olaylar sonrasında Zorlu, “Londra’da elde ettiğimiz başarı bir gecede heba olup gitti” demiştir.³⁶ Görüldüğü gibi bu olaylar Türkiye’nin uluslararası alandaki imajını oldukça zedelemiştir. Nitekim İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Bowker 1955 yılı raporunda, tarihe 6-7 Eylül olayları olarak geçen sürecin sonuçlarını, “İstanbul ve İzmir’de gerçekleştirilen 6-7 Eylül ayaklanmaları, Türkiye’nin Batı ile ilişkilerinde oldukça önemli olmuştur. Olaylar göstermiştir ki, Türk halkının yumuşak başlı yapısına ve devrimden beri merkezi hükümetin otoritesinin sürekli artmasına rağmen ülke, Batı Avrupa demokrasileri düzeyine ulaşmak için gereken gelişmelerden henüz uzaktır” şeklinde yorumlamıştır.³⁷

Raporda, 1955 yılının iç politikadaki belirsizlik ve kaygılarla sona erdiği belirtilmektedir. Rapora göre, Hükümetin sorumsuz ekonomik politikalarının halk üzerinde giderek artan olumsuz etkileri ve bunun neden olduğu Kasım’daki hükümet krizinin koşulları, Başbakan’ın parlamentodaki itibar ve otoritesini sarsmıştır. Ancak, yeni hükümetin mecliste, DP’den hemen hemen oybirliği ile güvenoyu almasıyla parti, gelecekte siyasetin yönetiminde en büyük rol oynamakta ısrarlı olduğunu göstermiştir. Bu arada yeni kurulan Hürriyet Partisi, DP’ye bağlılığı konusunda bocalayan demokrat milletvekilleri için bir potansiyel çekim merkezi olmuştur. Raporun bu bölümü

³⁵ 1955 yılı raporu, s.3, Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Çoker, **6-7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2005; Melek Fırat, “6-7 Eylül Olayları”, **Türk Dış Politikası**, ed: Baskın Oran, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.601; 27 Mayıs ihtilalinden sonra Yassıada’daki duruşmalarda 6-7 Eylül olaylarının gerçekleşmesinden sorumlu tutulan ve 6 yıl ceza alan Dışişleri Bakanı Zorlu, o tarihte Londra’da Kıbrıs görüşmelerindeydi ve görüşmeler Türkiye lehinde devam etmekteydi. Türkiye’nin uluslararası itibarını zedeleyen ve Yunanlıların elini güçlendiren bu olaylarda öncelikle kendisinin ve hükümetinin hiçbir kazancı olamayacağını, dolayısıyla böyle bir olayın öncelikle kendisiyle ve hükümetle bağlantılandırılmasının çok yanlış olacağını belirten dava savunması için bkz. O.Cemal Fersoy, **Fatin Rüştü Zorlu**, Hun Yayınları, İstanbul, 1979, s.202-225

³⁶ Dikerdem, **a.g.e.**, s.136.

³⁷ 1955 yıllık rapor, s.3.

şu değerlendirmeye sona ermiştir. Menderes, pozisyonunu yeniden kurmayı başarabilirse, yönetiminin diktatoryal yöntemlerini yumuşatabilecek, ülkenin mevcut zorluklarından kurtulması için umut olabilecek ekonomik politikaları uygulayabilecek ve ABD finansman yardımlarından yararlanabilecektir. Yılın son birkaç ayının olayları, demokratik parlamenter hükümetin gelişmeye devam edebileceği umudunu sürdürmüştür. Raporda hatırlatılan bir nokta, Türkiye'deki yönetim kabiliyeti ve tecrübesi olup, bunun yanında böyle bir krizin ülkenin iç istikrarında tehlikeli etkiler yapabileceğidir.”³⁸

1956 yılına ait yıllık raporlarda, Türkiye'nin iç politikasındaki temel konunun Menderes'in 1955 yılı sonunda yaşadığı gerilemeden sonra eski zaferini yeniden sağlaması olduğu görüşü aktarılırken, Menderes'in otoritesine tehdit olabilecek herhangi bir pozisyona izin vermemesinin önemli bir sorun teşkil ettiği, ona karşı olanların istifaya zorlandıkları belirtilmektedir.³⁹

Rapora göre, Menderes, 1956 yılı başında anayasal reform ve diğer liberal önlemlerin alınacağı sözünü vermesine rağmen bu önlemleri uygulamamış, aksine yıl boyunca kendisine karşı yürütülen muhalefeti ve bağımsız eleştirileri sınırlandırmak için yeni önlemler almıştır. Mayıs'ta bazı yargıçlar zorunlu emekli edilmiştir. Zorunlu emeklilik, kalanlar üzerinde politik baskı aracı olarak, tehdit unsuru olarak kullanılmıştır. Haziran'da hükümet zaten ağır olan basın kanununa yeni düzenlemeler getirmiştir. Buradaki amaç, hükümet politikasını eleştiren basının özgürlüğünü sınırlamaktır. Aynı ayın sonunda yeni bir toplantı kanunu ile seçim kampanyası süresi hariç, herhangi bir politik toplantı için resmi onay gerekliliği getirilmiştir. Böylece muhalif politikacıların toplantıları yasaklanmıştır. Hükümet, muhalefeti rahatsız etmek için bu iki kanunu kullanmıştır. Ayrıca yıl sonunda, üniversitelerde büyüyen muhalefeti bastırmak için de adımlar at-

³⁸ 1955 yıllık rapor, s.3.

³⁹ FO371/130174/RK1011/1, Turkey: Annual Review for 1956, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 5 February 1957, s.1. Bundan sonraki dipnotlarda 1956 yıllık rapor olarak belirtilecektir.

mıştır. Özellikle hükümete olan karşıtlığı ile bilinen, Ankara'daki Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Dekanı, akademik yılın açılış törenindeki konuşması nedeniyle görevinden alınmış, bunun üzerine istifa etmiştir. Fakültedeki öğretim üyelerinin bazıları da onunla birlikte istifa etmişlerdir.⁴⁰ Bu şekilde ardarda alınan her önlem büyük protestoları harekete geçirmiş, basında ve halk arasında da tartışmaları arttırmıştır. Hükümetin yanı sıra muhalefet de söylemlerinde aşırıya kaçmış, bu durum yurtdışında da Türkiye'deki demokrasinin sorgulanmasına yol açmıştır. Buna karşın, alınan önlemler sonucu partisinin güçlenmesi Başbakanın kendine güveni ve enerjisini geri getirmiştir.⁴¹

Raporda muhalefetin yeterince etkin olamadığı anlatılmaktadır. CHP, hükümete karşı ciddi bir alternatif program sunamamıştır. Yani Hürriyet Partisi umulduğu gibi bir gelişme sağlayamamış, büyük şehirlerdeki entellektüel çevrenin dışında çok az etkin olabilmıştır. Diğer bir muhalefet partisi olan Cumhuriyetçi Millet Partisi hakkında ise çok az şey duyulmuştur. Sonbaharda bu üç muhalefet partisi arasında bir ittifak gündeme gelmişse de, üç partinin önceliklerinin farklı olması ve bu konularda ısrarcı olmaları nedeniyle hayata geçirilememiştir.⁴²

Raporda, 1956 yılının sonundaki ekonomik durumun değerlendirilmesi de yapılmıştır. Dikkat çeken gelişmeler kapsamında, özellikle azalan ithalat nedeniyle ticari açığın da azaldığı belirtilmektedir. İhracat ise yüksek iç fiyatlardan zarar görmüştür. Büyük umutlarla başlatılan petrol arama işinde, 12 yabancı şirket çalışmaktadır. Yıl sonunda İngiliz ve Amerikan firmalarıyla İstanbul yakınlarında büyük bir rafinerinin yapımı üzerine müzakereler sürmektedir. Savunma harcamaları ise ABD ve NATO'dan önemli katkılar gelmesine

⁴⁰ SBF Dekanı olan Prof.Dr. Turhan Feyzioğlu'nun vekalet emrine alınması üzerine Doç. Aydın Yalçın da istifa etti. "Aydın Yalçın İstifa Etti", **Milliyet Gazetesi**, 03.12.1956, s.1.

⁴¹ 1956 yıllık rapor, s.1.

⁴² 1956 yıllık rapor, s.1,2.

rağmen, Türk ekonomisine %25'den fazla olan oranı ile ağır bir yük olarak kalmıştır. Askeri savunma önlemleri, NATO tarafından formüle edilen program çerçevesinde yavaş fakat istikrarlı biçimde yıl boyunca sürmüştür. Amerikan askeri misyonu, en etkin yabancı gücü oluşturmıştır.⁴³

1957 yılına gelindiğinde, 27 Ekim'de ülkede genel seçimler yapılmıştır. Seçimlerde DP'nin oyları ilk kez %50'nin altında bir değer olan %47'ye düşmüştür. Fakat mevcut sisteme göre, 419 milletvekili çıkarmıştır. CHP ise oyların %40,6'sını almakla birlikte sadece 173 milletvekili ile Meclis'e girmiştir. CHP seçimlerde hile yapıldığını söylemiştir ve ortam giderek gerginleşmiştir. 1957 yılı raporlarında, iç politikadaki tartışmaların devam ettiği, Ekim'deki genel seçimlerden sonra ülkedeki politik gerilimin arttığı belirtilmektedir. Şubat'ta Mecliste, Başbakan ve İnönü tarafından yapılan uzlaştırmacı konuşmaların, muhalefet ve hükümet arasındaki ilişkileri geçici olarak yumuşatmasına rağmen, Nisan'da iki muhalif gazetecinin 8 ay süreyle tutuklanmasının, partilerarası ilişkileri eski düşmanlık durumuna döndürdüğü anlatılmaktadır.⁴⁴

Rapora göre, ekonomik alanda yaşanan hızlı enflasyon artışının yanında, tüketici mallarında ve döviz kurlarında azalma sürmüş, Türkiye'nin ödemeler dengesi yıl boyunca kötüleşmeye devam etmiştir. Ülkede yeni güç istasyonlarının, iletişim tesislerinin ve endüstriyel tesislerin kurulmasıyla, heyecanlı bir faaliyet sürdürülmüş fakat yapılanlar, daha çok yabancı borç harcanmasına, enflasyonun artmasına ve ithal mallarının azalmasına yol açmıştır. Amerikan ekonomik yardımı olmasa durum daha da kötüye gidebilecektir. Genel seçimden sonra Menderes'in yıl sonunda açıkladığı program, yeni geniş çaplı yatırımların ve iç kredilerin sınırlandırılmasını öngörmekte iken, açıklanan bütçede geçen yıllarla karşılaştırıldığında %11 artış görülmüştür. Tüm bunlara rağmen, hükümetin yıl sonunda açıkladığı ekonomik durum

⁴³ 1956 yıllık rapor, s.2,3.

⁴⁴ FO371/136450/RK1011/1, Turkey: Annual Report on Turkey for 1957, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 4 Şubat 1958.s.1,2. Bundan sonraki dipnotlarda 1957 yıllık rapor olarak belirtilecektir.

hala gelişme yönündedir. Türklerin çoğu enflasyonun genişlemeye eşit olduğu düşüncesiyle, gelişmeleri 1950'den itibaren gerçekleşen büyük başarı olarak değerlendirmekte ve ülkenin 100 yıllık uykudan uyandığını düşünmektedirler. Gelişmelerin olumlu tarafı, yeni otoyolların, limanların, güç istasyonlarının, çimento ve şeker fabrikalarının, kömür, demir, çelik üretimlerinin artması, kimya, tekstil, kağıt ve diğer endüstrilerin gelişmesidir. Yeni tesisler birkaç yıl içinde üretime geçecek, petrol aramaları 16 yabancı firmanın katılımıyla etkin biçimde devam edecektir. İstanbul, Ankara ve diğer şehirler yoğun biçimde yeniden inşa edilmiştir. Raporda bu süreç Menderazing olarak adlandırılmıştır. Ancak diğer taraftan yabancılar, özellikle iş adamları 5 yıldır borçlarının ödenmesini beklemektedirler. Görüldüğü gibi, yıl sonundaki ekonomik ajanda cesaret verici değildir. Ayrıca, Türkiye'nin ihracatının %85'inden fazlasını oluşturan tarımsal üretimler azalmış, bunun sonucu ihracat umutları daha da kötüleşmiştir.⁴⁵

1957 yılı raporunda önceki yıllardan farklı olarak Türk Silahlı Kuvvetleri başlığı altında bir bölüm bulunmaktadır. Burada, savunma harcamalarının Türkiye bütçesinin %28'ini oluşturduğu, bunun da önceki yıla göre yüksek olduğu söylenmektedir. Ayrıca Amerika tarafından, Türkiye'ye yapılan yardımın Türk Silahlı Kuvvetlerinde kullanımını izlemek ve gelecek teçhizatın dağıtımını organize etmek amacıyla Birleşik Amerika Misyonu (JUSMMAT) kurulduğu açıklanmaktadır. Yaşanan Suriye krizi nedeniyle yılın ikinci yarısı boyunca yeni teçhizatın dağıtımının hızlandırıldığı belirtilerek, raporda askeri ilişkilerin ayrıntıları verilmektedir.⁴⁶

Buraya kadar, İngiliz yıllık raporları ve dönemin basın haberleri ışığında 1954-1957 yılları arasında Türkiye'de yaşanan iç gelişmeler aktarılmıştır. En göze çarpan gelişmeler, Kıbrıs olaylarının tetiklediği 6-7 Eylül olaylarının sonuçları, muhalefete ve basına karşı Hükümet tarafından yürütülen anti demokratik uygulamaların artışı ve kar-

⁴⁵ 1957 yıllık rapor, s.3-4.

⁴⁶ 1957 yıllık rapor, s.5-6.

şılayabileceğinin çok üstünde maddi imkanlar gerektiren yatırımların başlatılarak enflasyonun ve cari açığın artışı sonucu ekonomide izlenen bozulma olarak görülmektedir. Ayrıca, o güne kadar bahsedilmeyen Türk Silahlı Kuvvetleri maddesinin eklenmiş olması da dikkat çekmektedir.

DİŞ İLİŞKİLER

Atatürk'ün kaybindan sonra, onun da öngördüğü gibi, dünya hızla büyük bir savaşa sürüklenmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, onun takip ettiği dış politikaya uygun bir tavırla, son ana kadar Türkiye'yi yeni bir yıkıma sürükleyebilecek olan savaşa girmemeyi başarmıştır.⁴⁷ Bu amaçla İngiliz ve Fransızlarla yakınlaşırken, Sovyetler Birliği ile de ilişkileri bozmaya çalışmıştır. Fakat SSCB'nin uyguladığı dış politikadaki keskin dönüşler, Türkiye'nin uygulamalarında büyük sorunlar yaratmıştır. Sonuçta Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında 1939'da "üçlü ittifak" imzalanmıştır.⁴⁸ Görüldüğü gibi, Türkiye'nin, girmek istemediği büyük savaşın kendisine getireceği maliyetleri karşılamak için askeri ve ekonomik yardımı kabul ederek tarafsızlığından ödün veriyor olsa da, Sovyetleri karşısına almak istemediğini göstererek yeni bir denge politikası yürütmeye çalıştığı söylenebilir. Aslında Yalta konferansında Batı ile SSCB'nin dünyayı paylaşmalarından sonra, Türkiye'nin aktif olarak katılmadığı savaşın galiplerinin yanında bulunmak amacıyla imzaladığı anlaşma⁴⁹, izlenen tarafsızlık politikasının

⁴⁷ Atatürk, ölümünden kısa süre önce şunları söylemiştir: "bir dünya savaşı yakındır. Bu savaşın sonucunda dünyanın durumu ve dengesi baştan başa bozulacaktır. İşte bu devrede doğru hareket etmesini bilmeyip, en küçük bir hata yapmamız halinde, başımıza Mütareke senelerinden daha büyük felaketler gelecektir." Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.84; II.Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Selim Deringil, **Denge Oyunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2000.

⁴⁸ Soysal, **a.g.e.**, s.599-617.

⁴⁹ Türkiye-ABD Askeri Yardım Antlaşması, savaşın bitimine 3 ay kala ve savaşın sonunun belli olduğu bir tarih olan 23 Şubat 1945 tarihinde imzalanmıştır. Türkiye, Almanya ile Japonya'ya savaş açtığını açıklamıştır. Böylece BM Yasasını hazırlayacak konferansa katılabilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Soysal, **a.g.e.**, s.648-653

sonuna gelindiğinin işaretini vermiştir. Fakat asıl kırılma, Menderes Hükümeti'nin kurulmasından sonra gerçekleşmiştir. Atatürk'ün uyguladığı tarafsızlık politikası, Menderes Hükümeti'nin uyguladığı dış politikada tamamen terkedilmiştir.⁵⁰ Truman doktrinin ardından Türk dış politikasında başlayan süreç, Batı'nın öncülüğünde kurulan tüm organizasyonlara katılımı hedeflemektedir. ABD yardımlarının başlamasından sonra ise, ABD'nin politikaları Türkiye için büyük önem kazanmıştır.

Bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'de seçimler gerçekleşmiş ve önemli bir oy oranı ile Menderes Hükümeti başa geçmiştir. 1950 yılına ait İngiliz yıllık raporunda seçimler, ilk gerçek özgür seçim olarak nitelendirilmektedir.⁵¹ Yeni hükümetin ilk programında dış politika konusunda “dostumuz” Amerika'ya ve “müttefiklerimiz” İngiltere ve Fransa'ya büyük yer ayrılmıştır.⁵² 1954-1957 yıllarını kapsayan döneme ait İngiliz yıllık raporlarında, dış politika konularının, iç politik gelişmelerin iki katı kadar yer kapladığı görülmektedir. Yıllara göre raporlarda söz edilen dış politik gelişmeler aşağıda özetlenmiştir.

Süreç içinde Türkiye, doğu ve batı bölgelerine yönelik olarak oluşturulan paktların kurucuları içinde yer almıştır. 1954 yılında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan İttifakı kurulmuştur.⁵³ Ancak, etkinliğini uzun süre sürdürememiştir. Çünkü kurulduğu sırada, Türkiye-Yunanistan ilişkileri olumlu yöndedir. Ancak yine aynı yıl Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak planı yürürlüğe girmiştir. Yugoslavya ise Kominform'dan ayrılmıştır ve güvenlik endişesi taşımaktadır. Fakat 1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nin politikalarında bir yumuşama gerçekleşmiş, bunun üze-

⁵⁰ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s.41.

⁵¹ FO371/95267/RK1011/1, “Turkey: Annual Review for 1950”, **Charles to Bevin**, 13 January 1951, s.1. Bundan sonra 1950 yıllık rapor olarak gösterilecektir.

⁵² “Hükümet Programı”, **Milliyet Gazetesi**, 29.5.1950, s.5.

⁵³ “Balkan Askeri İttifakı Bugün Parafe Ediliyor”, **Milliyet Gazetesi**, 5.7.1954, s.1.

rin Yugoslavya da, tarafsız bir politika izlemeye karar vermiştir. Böylece, 1955 yılında Türkiye'nin batı kanadında bir savunma sistemi oluşturma çabasını gösteren Balkan İttifakı sürecinde yavaşlama görülmüştür. 1955 yılına ait İngiliz yıllık raporlarında Menderes'in Ankara'da, Balkan İttifakı Dışişleri Bakanları toplantısında, İttifakla NATO arasında bir bağlantı kurma zamanının geldiği görüşünü basına yansıttığı söylenmektedir. Menderes, bu konuyu Mayıs'taki Yugoslavya ziyareti süresince de dile getirmiş ancak bu girişime Yugoslavya'nın fazla ilgi göstermemesi hayal kırıklığı yaratmıştır.⁵⁴ Balkan İttifakı'nın birliği, Kıbrıs konusundaki gelişmelerle daha da zayıflamıştır.

Doğuya yönelik olarak da 1954 yılında öncelikle Türkiye-Pakistan arasında bir pakt oluşturma girişimi yaşanmıştır.⁵⁵ Rusya ve Mısır sözcüleri bu anlaşmaya olumsuz yaklaşmışlardır.⁵⁶ Buna rağmen, Batı blokunun, Sovyet Rusya'nın güney komşularını içeren bu bölgede güvenliği sağlama çabasının bir gereği olarak, bu paktın yapısı değiştirilerek diğer Arap ülkelerinin de katılımına açık hale getirilmesine çalışılmıştır.⁵⁷

⁵⁴ 1955 yıllık rapor, s.4; Balkan İttifakında yaşanan bu gelişme, Stalin sonrası Sovyet politikasında görülen yumuşama ile ilgili olarak Yugoslavya'nın tavrını değiştirmiş olmasıdır. Aynı politikayı Türkiye'ye yönelik uygulamak istemişlerse de Menderes yönetimi bunu ciddiye almamıştır. Nitekim, Moskova Radyosu'ndan yapılan açıklamada "Türkiye ile iyi ilişkiler kurulması için yapılan teklife cevap beklendiği" söylenmiştir. "Rusya'nın Yeni Sulh Taarruzu", **Milliyet Gazetesi**, 1.12.1954, s.1.

⁵⁵ "Türk-Pakistan Paktı Görüşmeleri Başlıyor", **Milliyet Gazetesi**, 27.1.1954, s.1; Ayıntılı bilgi için bkz. Yeşilbursa, **a.g.e.**, s.127-162.

⁵⁶ Moskova Radyosu "bu pakt, İslam dünyasına karşı yöneltilen en büyük darbe olarak değerlendirilmektedir" yorumunu arapça yayınlarken, Mısır başbakanı Abdülnasır, "hiç bir Arap devleti Türkiye-Pakistan paktına girmeyecektir" açıklamasını yapmıştır. "Moskova, Arap Devletlerini Aleyhimize Kışkırtıyor", **Milliyet Gazetesi**, 24.2.1954, s.1; "Abdülnasır'ın Yeni Tehditleri", **Milliyet Gazetesi**, 21.4.1954, s.1.

⁵⁷ Türk-Pakistan Paktı, Arap ülkelerinin de katılımı için tadil edilmektedir. "Celal Bayar'ın Nutku Arap aleminde iyi tesirler yarattı", **Milliyet Gazetesi**, 3.11.1954, s.1; Strateji uzmanları Irak ve İran'ın da bu pakta girmelerini ümit etmekte ve böylece Rusya'nın güneyinde dört devletten oluşan bir antikomünist cephenin kurulmuş olacağını belirtmektedirler. "Türk Pakistan Paktı", **Milliyet Gazetesi**, 27.1.1954, s.7; Times muhabiri bir yazısında bu paktın imzalanmasıyla Paktın, Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya paktına eşit olacağını kaydetmiştir. "Türkiye-Pakistan İttifakı", **Milliyet Gazetesi**, 30.1.1954, s.1.

1955 yılı İngiliz yıllık raporlarına göre, Arap devletleri ile yakın işbirliği geliştirerek Doğu kanadını destekleme politikası ilk başarısını, 24 Şubat'ta Bağdat'ta Türkiye-Irak arasındaki karşılıklı işbirliği antlaşmasının imzalanması ile kazanmıştır.⁵⁸ Raporda, Nisan'da İngiltere, Eylül'de Pakistan ve Ekim'de İran'ın katılımıyla Bağdat Paketi'nin Bakanlar Konseyi kurulduğu ve böylece Türkiye'nin etkin inisiyatifi sonucu bir Ortadoğu savunma sisteminin çekirdeğinin oluşturulduğu belirtilmektedir. Raporda, Türk Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı'nın, Ekim 1955'de Pakta katılımını sağlamak amacıyla Ürdün'e giderek, Kral Hüseyin ve Başbakanı'nı etkilemek için uğraştığı, ancak İngiliz Genelkurmay Başkanı'nın Umman ziyareti sonrası Türkiye'nin hayal kırıklığına uğradığı söylenmiştir.⁵⁹ Raporda İsrail ile ilişkilere de değinilmiştir. Buna göre Türkiye, İsrail ile karşılıklı ticaretinin yüksek seviyesini korumaya devam ederken, İsrail, Türkiye'nin Bağdat Pakti çerçevesinde, BM'in Filistin kararını kabul etmesi ve Arap dünyası ile yakın işbirliği politikası konusunda rahatsızlık hissetmiştir. Raporda, İngiltere'nin Pakta yönelik tutumuna ilişkin olarak da Menderes'in, İngiltere hükümetinin Bağdat Pakti'ni güçlendirme ve geliştirme çabalarına verdiği desteği takdir ettiğini

⁵⁸ 1955 yıllık rapor, s.4; DP'nin iktidara gelmesiyle doğuya yönelik politikalarda değişimler yaşanmıştır. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, "DP Hükümetinin Atatürk ve İnönü dönemlerinde Arap devletlerine gösterdiği kayıtsızlığı onaylamadığını, kendilerinin bu yanlış yolu düzeltmek amacıyla olduğunu" belirtmiştir. Dikerdem, **a.g.e.**, s.14-15; Kunalalp, Paktın kuruluş amacının "Komünist imparatorluğun ülkeyi daha fazla kuşatmasını önlemek, mevcut sarılmanın etkisini azaltmak" olduğunu belirtmiştir. Zeki Kunalalp, **Sadece Diplommat**, İsis Yayınları, İstanbul, 1999, s.69; Dikerdem, Paktın kuruluş amacı için, "DP iktidarının başlattığı ekonomik kalkınma atılımlarının başarısı için Amerika'nın bol ve sürekli yardımına ihtiyaç duyulmaktadır. Yardımının karşılığını ise Türkiye, Ortadoğu'da Amerikan nüfuzunun pekişmesine yardımcı olarak ödeyebilirdi" yorumu ile değerlendirirken, Şubat 1955'de Paktın imzalanmasıyla, Amerika'nın Ortadoğu için tasarladığı planın ilk hedefinin gerçekleştirilmiş olduğunu söylemektedir. Dikerdem, **a.g.e.**, s.163; Sander'e göre, Bağdat Pakti'nin oluşumunda asıl etken, Amerikan askeri stratejisidir. Bu da Amerika'nın Sovyetler'in Akdeniz'deki egemenliğini önlemek, özellikle petrolün batıya akışının devamlılığını korumak ve İsrail devletinin devamlılığını sağlamak olarak özetlenebilmektedir. Oral Sander, **Türk Amerikan İlişkileri (1947-1964)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1979, s.125-126.

⁵⁹ 1955 yıllık rapor, s.4; Mareşal Templer'in görevi, silah yardımıyla bulunmak vaadiyle, Ürdün'ü Mısır ve Suriye'ye karşı Irak'la birleşmeye çağırıyordu. Kral, Bağdat Pakti'ne sıcak bakarken, hükümetteki Filistin asıllı bakanlar Mısır'dan aldıkları direktifle bunu önlemekte kararlıydılar. Dikerdem, **a.g.e.**, s.165.

ifade ettiği, ve İngiltere'nin Nisan'da pakta üye olmasının Türkiye'de memnuniyetle karşılanarak, iki ülke arasında daha güçlü bir ittifak bağının kurulmasının sağlandığı anlatılmıştır.⁶⁰

1955 yılı İngiliz yıllık raporunda, 1955 yılının Türkiye için olaylarla dolu ve zor bir yıl olduğu söylenirken Türkiye'nin dış ilişkilerdeki başarıları, Bağdat Paketi'nin genişlemesi olarak gösterilmiş, Türkiye'nin BM'deki Afrika-Asya Grubu'na dahil olmasının Batı ile ilişkilerini olumsuz etkilemeyeceği söylenmiştir. Ancak, Yunanistan'ın uyguladığı Kıbrıs politikası nedeniyle, Yunanistan'la ittifakın ciddi tehlikede olması ve Eylül'de İzmir ve İstanbul'daki ayaklanmalar olumsuz olaylar olarak değerlendirilmiştir.⁶¹

Kıbrıs konusu, sözkonusu dönem itibarıyla Türkiye için oldukça yenidir. Nitekim, 1954 yılında Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak planı yürürlüğe girmiştir.⁶² 1 Nisan 1955'te Giorgios Grivas önderliğindeki Kıbrıs Savaşçıları Ulusal Örgütü (EOKA) İngiltere'ye karşı silahlı mücadeleye başlamıştır. EOKA'nın dağıttığı ilk bildiri şöyledir; "İki düşmanımız vardır. Birincisi İngilizler, ikincisi Türklerdir. Önce İngilizlerle mücadele edeceğiz ve onları Ada'dan çıkaracağız, bundan sonra Türkleri imha edeceğiz. Hedefimiz ilhaktır. (Enosis) Her ne pahasına olursa olsun bu gayeye ulaşmak vazifemizdir." Ardından yayınladığı bir başka bildiride de "Enosis'e mani olan herkes öldürülecektir" demiştir.⁶³ Bu gelişmeler Türkiye ve Yunanistan arasında

⁶⁰ 1955 yıllık rapor, s.4.

⁶¹ 1955 yıllık rapor, Minutes (Tutanak).

⁶² Yunan gazeteleri Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını temin amacıyla Yunan Hükümetinin 6 ay içinde BM'e başvuracağına dair hükümetin resmi açıklamasını yazmaktadır. Atina gazetelerinden biri "birkaç bin Türk'ün bu davada rolü olamayacağından bahsetmiştir. "Yunanlılara Göre Kıbrıs Meselesi Halledilmiş!", *Milliyet Gazetesi*, 7.3.1954, s.1,7.

⁶³ Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara, 1964, s.111-112; Aydın Akkurt, *Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1958 Mücadelesi)*, Seçil Ofset, İstanbul, 1999, s.13; Kıbrıs konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II-I (1951-1959)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara, 1998; Sabahattin İsmail, *Kıbrıs sorununun kökleri: İngiliz yönetiminde Türk-Rum ilişkileri ve ilk Türk-Rum kavgaları*, Akdeniz Haber Ajansı, 2000; *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992; Fahir Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959*, A.Ü. S.B.F. Yayınları, Ankara, 1963; Alasya, Halil Fikret; *Kıbrıs ve Rum-Yunan emelleri*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 1992; Gürel, Şükrü Sina; *Kıbrıs Tarihi 1 (1878-1960)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1984; v.d

ciddi bir çatışma yaşanmasına neden olmuş, sonuçta taraflar İngiliz Hükümeti'nin Londra'da üçlü konferans davetini kabul etmişlerdir. Konferansta Türkiye'yi temsilen Zorlu, Türkiye'nin Kıbrıs'a olan ilgisinin tarihi ve coğrafik gerekçelerle inandırıcı açıklamalarla açık biçimde dile getirmiştir. Adanın mevcut statüsünü sürdürmesini istediklerini belirtmiştir.⁶⁴

1955 yıllık raporunda, Amerika'nın Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ve Türkiye'nin askeri bütçesine destek olmaya devam ettiği, bu şekilde Türklerin zihninde yabancı ülkeler arasında başta gelmeyi sürdürdüğü söylenmektedir. Rapora göre, Türkiye'nin ekonomik sorunları artmaktadır. Buna rağmen Hükümet, Amerika'nın yıl boyunca yaptığı uyarıları ve ekonominin yeniden düzenlenmesi için alınması gereken önlemler konusundaki tavsiyelerini kabul etmemiş, bu da Amerika'nın Türkiye'ye yönelik tavrını değiştirmesine neden olmuştur. Türk Hükümeti'ni temsilen Zorlu'nun 1955 başlarında yaptığı Washington ziyareti durumu değiştirmemiştir. 1955 yılının sonunda ABD, yeni hükümetin ekonomik programında yapılacak iyileştirmelerin somut kanıtlarını görmek için hala beklemektedir. Türkiye ise ABD'nin Ortadoğu politikasına olan desteğinin azaldığından şikayet etmekte ve ABD'nin Bağdat Paketi'na dahil olmamasından duyduğu hayal kırıklığını belirtmektedir.⁶⁵

Raporda, Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ilişkilerindeki gelişmelerden de bahsedilmiştir. Türkiye'nin Fransa ile ilişkileri, Fransa'nın Bağdat Paketi'na olan muhalefeti ve Türkiye'nin Fransa'nın Ortado-

⁶⁴ 1955 yıllık rapor, s.3, 5; İngiltere'nin Kıbrıs politikasında yapılan değişikliğin sonucu olarak, Türkiye'nin bakışı "Taksim" yönünde şekillenmeye başlamıştır. Bu konuda Economist dergisinde yayınlanan bir mülakat şöyledir: "Türkler statüko veya Türk hakimiyeti yerine Kıbrıs'ın taksimi tezini kabul etmekle, Kıbrıs meselesinde bir anlaşmaya varmak hususunda Yunanlılardan çok daha uzlaşıcı olduklarını bilfiil göstermişlerdir. Fakat Kıbrıs meselesinde Türklerin hayatı menfaatlerinin nazarı itibara alınmadığına kanaat getirirlerse İngiltere ile olan münasebetlerinin mahiyeti kaçınılmaz olarak tümüyle değişecektir". **BCA-38-227-11-1**. Dilek Yiğit Yüksel, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:VIII. Sayı:18-19, Yıl:2009/Bahar-Güz, İzmir, 2010, s.161-184; Bu konu çalışmamızın iç politik gelişmeler bölümünde ayrıntılı olarak anlatıldığı için burada tekrarlanmamaktadır.

⁶⁵ 1955 yıllık rapor, s.5-6.

ğu ve Güney Afrika politikasına karşı duyduğu güvensizlik nedeniyle belirsizliğini korumuştur. Türkiye'nin Fransa'yı BM'de Cezayir konusunda desteklemiş olmasına rağmen, iki ülke arasında ciddi politik işbirliği yoktur.⁶⁶

Nisan 1955'de Endonezya'nın Bandung kentinde Asya Afrika Zirvesi yapılmıştır. Zirveye NATO üyesi olarak yalnız Türkiye katılmıştır. Türkiye'nin temsilcisi, hem NATO Daimi Delegesi, hem de Başbakan Yardımcısı olan Fatin Rüştü Zorlu'dur. İngiliz Büyükelçiliği raporunda belirtildiği gibi, Türkiye, katılımcı ülkeler üzerinde etkin olmayı ve onların batı karşıtı görüşlerini yumuşatmayı gerekli görmektedir.⁶⁷

Rapora göre Türkiye, Federal Alman Cumhuriyeti ile ekonomik ve politik ilişkilerini geliştirmeye devam etmiş, özellikle Alman yetkililerin Ekim'deki Türkiye ziyareti sürecine özel önem vermiştir. Rusya'ya karşı olan geleneksel güvensizliği ise değişmemiştir. Rusların kültürel, ekonomik veya politik ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki taleplerine rağmen Türkler, Türk-Rus ilişkilerinin gelişimini sadece Rusya ile Batı arasındaki ilişkilerin geliştirmesi bağlamında ele alma tutumunu sürdürmüşlerdir.⁶⁸

Raporda belirtildiği üzere, IMF'nin 10.yıllık toplantısı Eylül'de İstanbul'da yapılmıştır. İngiliz delegasyonuna başkanlık yapan Butler, Türk Başbakanı ve Dış İlişkiler Bakanı ile kişisel iletişim kurma

⁶⁶ 1955 yıllık rapor, s.6.

⁶⁷ 1955 yıllık rapor, s.6; Oysa Zirvenin gerçekleşmesinde önemli rol oynayan Hindistan Başbakanı Nehru, bağımsızlıklarına yeni kavuşan milletlerin rehberi konumundadır ve hem Amerika'dan hem de Rusya'dan uzak tarafsız bir politika takip edilmesini istemektedir. Bu noktada Zorlu ile karşı karşıya gelmişlerdir. Zorlu, tarafsızlık siyasetinin Sovyet tehdidi karşısında tehlikeli olacağını savunmuştur. Çin dışında konferansa katılan diğer Asya-Afrika ülkeleri daha sonra Tarafsızlar Bloku'nun üyeleri olacaktırlar. Buna rağmen Zirve'de Zorlu, NATO'nun gerekliliğini kabul ettirmiş, sonra da klasik sömürgeciliğin yanında bir de Sovyet tipi sömürgeciliğin türediğini söylemiştir. Sonuçta istediği olmuş, konferansın sonuç bildirgesinde her türlü sömürgecilik kınanmıştır. Günver, **a.g.e.**, 52-53, Konferans hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kunalalp, **a.g.e.**, s.61-64; Paris'te yapılan NATO Konseyi toplantısında Federal Almanya, İttifaka kabul edilmiştir. Bu toplantıda Zorlu, Bandung'daki tutumundan dolayı takdir edilmiştir. Bu durum Sovyetleri hiç memnun etmemiştir. Kunalalp, **a.g.e.**, s.60

⁶⁸ 1955 yıllık rapor, s. 6.

fırsatına sahip olmuştur. Ayrıca İngiltere ile Türkiye arasında 17 Ocak'ta borçların yavaş yavaş tasfiyesini sağlayan bir anlaşma imzalanmıştır. İngiltere'nin Türkiye'ye ihracatı azalmaya devam ederken, Türkiye'nin İngiltere'ye olan ihracatı yavaş oranda artmıştır.⁶⁹

1956 yılına ait yıllık raporda Türkiye'nin dış ilişkilerindeki temel konular, Süveyş kanalı üzerinde İngiltereye verilen destek, NATO'ya destek ve Süveyş'te İngiliz-Fransız müdahalesinden sonra düşüşe geçen Bağdat Paktının yeniden yapılanması olarak gösterilmiştir. Ayrıca Türk Hükümeti yılın ikinci yarısında Kıbrıs meselesi üzerinde makul bir tavır kabul etmiştir ve İngiltere'ye yardımcı olmuştur.⁷⁰ Önemli bir konu da, ABD'nin hem Türkiye'nin hükümet ilişkilerinin hem de Türk askeri ilişkilerinde hakim duruma gelmesidir. Büyükelçi, bu konu hakkında “bu durum bizim için bir dezavantaj (örneğin, Türk ordu güçleri hakkında bilgi almak için Amerikalılara dayanmak zorundayız) olsa da ilişkilerin bu durumunu değiştirmeye çalışmamalıyız. Amerikan hakimiyeti ülkeye giren büyük para miktarı ile ilgilidir. Biz istesek de eşit düzeyde fon sağlayamayız” yorumunu yapmıştır.⁷¹

Rapora göre, 1956 yılında NATO'da eski hızın kaybedilmesi, Balkan İttifakı'nın canlılığını yitirmesi, Bağdat Paktı'nda gelişmelerin durması, Türkiye'de yılın ilk yarısında büyüyen bir izolasyon hissi yaratmıştı. Albay Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi⁷² ve ardından İsrail'in Mısır'a saldırısı ve Fransız-İngiliz müdahalesi sonrası Ortadoğu'daki durumun kötüye gidişi, Türkiye'nin endişelerini arttırmıştır. Özellikle Suriye'deki durum, Türkiye'nin güney sınırında Sovyet nüfuzunun açık işaretlerini vermektedir.⁷³

⁶⁹ 1955 yıllık rapor, s. 6.

⁷⁰ Rusya ve Mısır, Yunanistan'ı desteklemektedir. “Kıbrıs Meselesi Gündeme Alındı”, **Milliyet Gazetesi**, 15.11.1956, s.1.

⁷¹ 1956 yıllık rapor, Minutes (Tutanak).

⁷² “Batı Dünyasında Bomba Tesiri Bırakan Haber: Mısır Süveyş Kanalı'na El Koydu”, 28.07.1956, s.1.

⁷³ 1956 yıllık rapor, s.4; Suriye, üç devletle birlikte kendisini istilaya hazırlandığı iddiasıyla Türkiye'yi Birleşmiş Milletler'e şikayet etmiştir. “Suriye Bizi BM'e Şikayet Etti”, **Milliyet Gazetesi**, 2.12.1956, s.1.

Rapora göre Türkiye, Ortadoğu’da etkin bir rol oynamıştır. Yıl boyunca İngiliz ve Amerikalıların dikkatini Bağdat Paketi’nin güçlendirilmesinin gerekliliği üzerine çekmek için uğraşmıştır. Nasır’ın Süveyş kanalını millileştirmesi, Türkiye’nin Nasır’ın hırslarının tehlikeli olduğu söylemini onaylamıştır. Türkiye, bu hassas durumda İngiltere’nin, kuvvetleri ile müdahale etmemesinden duyduğu hayal kırıklığını sık sık dile getirmiştir. Türkiye, Londra’da yapılan Süveyş toplantısına katılmış ve İngiliz-Fransız teklifine destek vermiştir. Ayrıca Türk Hükümeti, Rusya’nın Suriye’deki niyetlerinin Türkiye’ye tehdit oluşturduğu konusuna Amerika ve İngiltere’nin dikkatini çekmiştir. Türk hava sahasının Rusya askeri uçakları tarafından ihlal edildiğini iddia etmiştir. Ayrıca, Amerika’nın Bağdat Paketi’ne biran önce katılımının, acil olarak ihtiyaç duyulan istikrar ve gücü sağlayacağı konusunda uyarı yapılmıştır.⁷⁴ İsrail’in Mısır saldırısının ardından Süveyş Kanalı’na İngiliz-Fransız müdahalesinden sonra Tahran’da acilen toplanan Bağdat Paketi’nin dört Müslüman üyesinin başkanlar toplantısında Türk Başbakanı, İngiltere’nin ittifaktan çıkarılması fikrinin kabul edilmezliği konusunda, İran Şah’ını etkin olarak desteklemiştir. Aynı zamanda diğer üç müslüman üyenin, Türkiye’nin temsilcisini İsrail’den çekmesi konusundaki ısrarlarını uygun bulmuştur.⁷⁵ Bunun yanı sıra Türk hükümeti NATO’nun dikkatini, Ortadoğu’daki duruma ve bu durumun batı ittifakına zarar verebileceği konusuna çekmeye çalışmıştır. Menderes’in ilk kez katıldığı NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye’nin bu konuda hazırladığı bir memorandum dağıtılmıştır. Bu, Türk Hükümeti tarafından NATO ve Bağdat Paketi arasında bazı bağlantılar yaratmaya yönelik ilk adım olarak değerlendirilmiştir.⁷⁶

Raporda Türk Hükümetinin Kıbrıs’ta, Enosis düşüncesi olduğu sürece herhangi bir çözüme yaklaşmayacağını belirttiği söylenmek-

⁷⁴ Dulles, Türk, İran, Irak ve Pakistan Büyükelçiliklerine, bağımsızlıklarının destekleneceğini bildirmiştir. İngiltere ise ABD’yi Bağdat Paketi’ne katılmaya davet etmektedir. “Bağdat Paketi Üyelerine Amerika’nın Yeni Teminatı”, *Milliyet Gazetesi*, 6.12.1956, s.1.

⁷⁵ 1956 yıllık rapor, s.4.

⁷⁶ 1956 yıllık rapor, s.4.

tedir. Aynı zamanda, Türk Hükümeti Aralık'ta Kıbrıs konusunda bir anayasa tartışmasını temel alan Lord Radcliff'in raporunu kabul etmiştir. İngiliz hükümetinin adadaki Türk ve Rum toplumlarına eşit olarak self determinasyon uygulamasının prensiplerini içeren politik duruşu raporda yansıtılmış ve "taksim" olası nihai bir çözüm olarak kabul edilmiştir. Bu zamana kadar Türk Hükümeti problem için tek pratik çözümün taksim olduğu sonucuna ulaşmıştı ki bu Türk-Yunan ilişkilerinde tehlikeli bir durum yaratmaya devam etmiştir. Bu andan sonra İngiltere'nin teklifi tartışmalar için bir temel olarak kabul edilmiştir.⁷⁷

Yıllık raporda belirtildiği gibi Rusya, yıl boyunca Türkiye'ye dostça yaklaşımlar göstermiş ve bu tutum geniş bir ekonomik yardımı da kapsamıştır. Ancak Türkiye, Rusya'nın özellikle Mısır ve Suriye'de olmak üzere Ortadoğu'daki nüfuzunun yarattığı endişeleri nedeniyle Rusya'ya karşı olan soğuk tutumunu yıl boyunca sürdürmüştür.⁷⁸

Rapora göre Batı ile ilişkiler bağlamında Amerika, idari ve askeri alanda Türkiye'ye olan desteğini giderek kapsamlı ve artan biçimde sürdürürken, yardımlar yaklaşık geçen yılın düzeyinde kalmıştır. Ancak petrol ve buğdayda yaşanan sıkıntılar için de ek yardımlar sağlanmıştır. Bunun yanı sıra Almanya ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi konusunda çabalar gözlenirken, diğer Avrupa ülkeleri ile ticaret ve Türkiye'nin borçlarının tasfiyesi konularında ilişkiler kurulmuştur. Bağdat Paktı'na üye devletler, Afganistan ve Libya ile resmi ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Afro-Asya üyeliği kapsamında ise yıl boyunca önemli gelişmeler yaşanmamıştır.⁷⁹

1957 yılına ait İngiliz yıllık raporunda, 1957'nin Türkiye için oldukça sorunlu geçtiği belirtilmektedir. Raporda, yıl boyunca Türki-

⁷⁷ 1956 yıllık rapor, s.5-6; Yunanistan'da Lord Radcliff'in yeni anayasa planı açıklanmıştır. Yunan dışişleri bakanı Averoff, yeni Kıbrıs planını "Yeni bir İngiliz oyunu" olarak nitelendirmiş ve hiçbir şekilde Yunan hükümeti tarafından kabul edilmeyeceğini söylemiştir, "Kıbrıs Anayasasının Esasları Belli Oldu", **Milliyet Gazetesi**, 14.10.1956, s.1; "Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs Hakkında Üçlü Görüşmeler Yapılacak", 19.12.1956, s.1.

⁷⁸ 1956 Yıllık Rapor, s.5.

⁷⁹ 1956 Yıllık Rapor, s.5.

ye'nin dış ilişkilerinde yaşadığı en önemli sorunlar, Suriye üzerindeki Sovyet etkisinin yarattığı kritik ortam, Süveyş Kanalı'na İngiliz ve Fransızların yapmış olduğu müdahalenin Bağdat Paktı ve Ortadoğu üzerine etkileri ve Kıbrıs sorunu olarak değerlendirilmiştir.⁸⁰

Türkiye, Araplarla olan tarihi ilişkileriyle, NATO'nun Doğu kanadında bir Ortadoğu gücü olarak sürdürdüğü pozisyonunu korumuştur. Ortadoğu politikasını Bağdat Paktı temelinde sürdürmüştür. Türkiye, ABD'nin pakta resmi katılımının gerçekleşebileceği umudunu korumuştur. Ocak'ta Ankara'daki Bölge üyelerinin toplantısı, Pakтын Arap olmayan üç üyesine, Süveyş müdahalesinin sonucunda fiili olarak dışlanmasından sonra İngiltere'nin ortaklığa yeniden kabul edilmesine yönelik Irak'ın gösterdiği muhalif tavrı ortadan kaldırmak için fırsat vermiştir. Bunun yanında Türkiye tekrar tekrar, Suriye üzerindeki Rus nüfuzunun tehlikelerine dikkat çekmiştir. Ziyareti sırasında Mr. Richards'ın açıkladığı Eisenhower Doktrini'nde ifade edilen Amerika'nın Ortadoğu'daki yeni politik girişimini Türkiye onaylamıştır.⁸¹ Ayrıca aynı ziyarette Türkiye, ABD Hükümeti'nden NATO'nun Doğu kanadının tehlikeli bir şekilde düşman çemberine alındığı mevcut durumu çözmede daha aktif yardım sağlamasını istemiştir. Ayrıca Loy Henderson'un ziyaretinde, Suriye tehlikesine karşı Arapların tutumu üzerinde durulmuştur. Fakat bu durum Türkiye açısından bir hayal kırıklığı olmuştur ve Türkiye, Suriye'ye karşı yalnız kalabileceğini düşünmüştür. Ekim'deki BM Genel Meclisi'ne getirilmiş olan Suriye şikayeti sırasında, Türk Hükümeti çoktan seçime odaklanmıştır. Kral Faysal'ın girişimi ile Aralık ayında Ankara'da toplanan 4 bölgesel gücün temsilcileri, Paristeki NATO Hükümet Başkanları toplantısında, grubun bu konudaki görüşlerinin ve Ortadoğu'daki diğer hedeflerinin Menderes tarafından açıklanması-

⁸⁰ 1957 Yıllık Rapor, s.1.

⁸¹ "Eisenhower Doktrini Dün Kanunlaştı", **Milliyet Gazetesi**, 10.03.1957, s.; Doktrini açıklamak amacıyla gelen Richards Heyeti ile iktisadi ve askeri yardım konusunda tam bir anlaşmaya varıldığı bildirilmiştir. "Richards Heyeti ile Görüşmeler Bitti", **Milliyet Gazetesi**, 23.03.1957, s.1; "President Eisenhower Says: U.S. Mid-East Interests Jeopardized", **The Spartanburg Herald**, 15.03.1956, s.8.

na karar vermişlerdir. Menderes bu kararın gereğini yerine getirmiştir. Suriye konusundaki konuşması basına yansıyınca Irak'ta huzursuzluk yaratmış, Suriye'nin hem Türkiye hem de NATO ülkelerine gönderdiği protesto da başka bir huzursuzluk yaratmıştır. Ayrıca Türkiye, Filistin sorununun çözümü konusundaki planlara destek olduğunu belirtmemiştir. Zorlu'nun Eylül'deki Riyad ziyareti Türk Hükümetine, Kral Saud tarafından, Suriye üzerinde Rus nüfuzu tehlikesinin daha açık olarak anlaşıldığını göstermiştir. Ancak Kral, Türkiye'nin İsrail'le olan diplomatik ilişkilerinin, Suudi Arabistan ve Türkiye arasındaki yakın işbirliği için ciddi bir engel oluşturduğunu belirtmeye devam etmiştir.⁸²

Yıllık raporlarda Türkiye'nin Ortadoğu'daki ilişkileri şöyle özetlenmiştir: Türk hükümeti yıl boyunca Lübnan ve Ürdün'e desteğini göstermiştir. Ancak Lübnan'ın BM'de Kıbrıs konusunda Türkiye'yi desteklememesinin bir sonucu olarak, Aralık'ta Lübnan'a silah yardımı projesinden vazgeçmiştir. Irak delegasyonunun New York'ta Politik Komite'deki oylamada Kıbrıs konusunda Yunan çözümü ile ilgili tutumu ve sonra Meclis'te çekimser kalması ise Türkiye'yi kızdırmıştır. Menderes'in Mısır'la ilişkileri geliştirmek için gösterdiği yoğun çaba, Suriye krizi nedeniyle bir sonuca ulaşamamış ve Menderes Bowker'a, "Nasır'ın Rusya'ya çok fazlasıyla bağlı olduğunu" söylemiştir. Afganistan konusunda ise, önce başbakan, dışişleri bakanı ve sonra Afganistan Kralı'nın ard arda yapılan ziyaretlerinde Türk Hükümeti, Rusya ile yakın ilişkilerin tehlikesini anlatmaya çalışmış ve Afganistan'la Pakistan arasındaki ilişkileri geliştirmeye katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin Afganistan'ı Rusya'nın nüfuzunun tehdit olduğu bir ülke olarak göstermesi ise yıl sonunda Türkiye ile Afganistan ilişkilerini germiştir.⁸³

Rusya, ekonomik yardıma hazır olduğunu tekrarlamasına rağmen Türkiye, Rusya'ya karşı olan soğuk tutumunu sürdürmüştür. Rus-

⁸² 1957 yıllık rapor, s.6-9.

⁸³ 1957 yıllık rapor, s.8-10.

ya'nın politik sorunlar üzerine görüşme önerisini Türkiye kabul etmemiştir. Suriye krizi üzerine Bulganin'den Menderes'e, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik bir hareketinin olası sonuçlarına ait tehdit içeren bir mektup gönderilmiş, Menderes bu mektuba sert bir cevap vermiştir. Aralık'ta Paris'te NATO Hükümet başkanlarının toplantısının arifesinde Bulganin bir mektup daha göndermiş ve Türkiye'yi "Amerika'ya kendisini bağlamasının tehlikeleri konusunda" uyarmıştır.⁸⁴

Batı ile olan ilişkilere bakıldığında, raporda Federal Alman yetkililerin Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaretinin iki ülke arasındaki politik, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemli olduğu belirtilmiştir. İtalya, bir NATO gücü olarak Ortadoğu'da bir rol oynama isteğini Türkiye'ye yaptığı resmi ziyarette belirtmiştir. ABD ise daha önce olduğu gibi, Türkiye'nin savunma ve ekonomisine desteğini sürdürmüştür (Türkiye'nin ithalatının %45'i ABD tarafından finanse edilmiştir). Suriye krizi ile ve sonraki gelişmeler, Türkiye'yi ABD'ye iyice yaklaştırmıştır. Türkiye, büyük Amerikan yardımı için duyduğu minnettarlığı ve Amerika'nın Bağdat Paketi'ne katılımı konusundaki isteğini belirtmiştir. Türk hükümeti, Orta doğu ile ilgili bütün konularda ABD'nin desteği ve tavsiyesini beklemeye devam etmiştir. ABD'nin Türk hükümeti için en istikrarlı ve güçlü devlet olarak görülmesine rağmen, Ortadoğu'da İngiltere'nin oynadığı pozitif rol ve İngiltere ile olan dostluk ve yakın işbirliğine özel önem vermeye devam etmiştir. Bu kapsamda, Türk hükümeti yılın ilk yarısında İngiltere'nin Bağdat Paketi'nin tam katılımcısı olarak faaliyetlerine yeniden başlaması için ısrarlı çalışmalarına devam etmiştir. Türk- İngiliz ilişkilerindeki tek gölge ise yıl boyunca Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler olmuştur. Yıl boyunca Türk ve Yunan görüşleri arasındaki uzlaşmazlık devam etmiştir.⁸⁵

⁸⁴ 1957 yıllık rapor, s.9,10.

⁸⁵ 1957 yıllık rapor, s.10-13; Nitekim Türkiye, tezini savunmaya devam etmiş ve 1957 yılının nisan ayında Kaymak'ın da yer aldığı Kıbrıs'tan bir heyet Ankara'ya çağırılarak, Menderes ve Bayar'la görüşmüşlerdir. Kendilerine, taksim tezinden Türkiye'nin caymayacağı, taksimden başka yol olmadığının İngiltere ve Amerika'ya bildirildiği söylenmiştir. Faiz Kaymak, **Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü?**, Alpay Basımevi, İstanbul, 1968, s.54.

SONUÇ

Çalışmamız, belirli bir tarih diliminde yaşananları İngiliz yıllık raporları, döneme ait arşiv belgeleri ve basın haberleri aracılığıyla anlatmayı hedeflemiştir. Ele alınan yıllık raporlar, İngilizlerin Türkiye politikasına yön vermiştir. Bu belgeler günümüzde de, dönemi belki de en ayrıntılı aktaran belgeler olma özelliğinin yanı sıra, dış dünyanın olaylara bakışını da yansıtması açısından önem taşımaktadır.

Raporlarda 1954-1957 yıllarında Türkiye’de dikkat çeken gelişmeler; DP Hükümetinin verdiği sözlere aykırı olarak gerçekleştirdiği anti demokratik uygulamaların parlamentodaki ve kamuoyundaki olumsuz etkileri, gerçekleşen 6-7 Eylül olaylarının ülke içi ve dışında yarattığı olumsuz sonuçlar, uygulanan ekonomik politikalarla, ekonomide büyüme yaşanırken, enflasyonda ve cari açıkta görülen büyük artışlar ve dış borç sorunları olarak aktarılmıştır. Burada göze çarpan bir nokta da 1957 yılı raporunda, Türk Silahlı Kuvvetlerine özel olarak değinilmiş olmasıdır.

Raporlarda 1954-1957 yıllarında Türkiye’nin dış ilişkileri bağlamında dikkat çeken gelişmeler olarak, Bağdat Paktı sürecinde Türk dış politikasının başarısına öncelik verilirken, Yunanistan’ın Kıbrıs politikasının Türkiye için önemli bir sorun olduğu belirtilmiş, bu kapsamda 6-7 Eylül olaylarının olumsuz sonuçlarına vurgu yapılmıştır. Ayrıca Nasır yönetiminin Süveyş Kanalı politikasının işgalle sonuçlanmasının ardından bölgede İngiliz ve Fransızlara yönelik olumsuz tavrın yumuşatılması konusunda Türkiye’nin bölge ülkeleri nezdindeki girişimlerinden övgüyle bahsedilmiştir.

KAYNAKÇA

İngiliz Yıllık Raporları

FO371/95267/RK1011/1, “Turkey: Annual Review for 1950”, Charles to Bevin, 13 January 1951

FO371/123999/RK1011/1, Annual Report on Turkey for 1955, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 16 January 1956

FO371/130174/RK1011/1, Turkey: Annual Review for 1956, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 5 February 1957

FO371/136450/RK1011/1, Turkey: Annual Report on Turkey for 1957, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 4 Şubat 1958

Arşiv Belgeleri

BCA-38-227-11-1.

Gazete Haberleri

Milliyet Gazetesi, 17.05.1950

Milliyet Gazetesi, 23.05.1950

“Demokrat Parti’nin Güdeceği Politika”, Milliyet Gazetesi, 17.05.1950

“Marshall Yardımı’nın Artmasını İsteyeceğiz”, Milliyet Gazetesi, 25.05.1950

“Truman Bayar’a hararetli bir kutlama mesajı gönderdi”, Milliyet Gazetesi, 27.05.1950

“Meclis, Ezanın Arapça Okunmasını Dün Kabul Etti”, Milliyet Gazetesi, 17.06.1950

“Halkevlerine İstanbul’un Ödediği Para”, Milliyet Gazetesi, 17.06.1950

“Yeni Af Kanunu”, Milliyet Gazetesi, 18.05.1950, s.1.; “Af Kanunu Kabul Edildi”, Milliyet Gazetesi, 15.07.1950

“Köy Enstitüleri ve Öğretmen Okulları”, Milliyet Gazetesi, 21.1.1954

“Millet Partisi mahkeme kararıyla feshedildi”, Milliyet Gazetesi, 28.01.1954

Milliyet Gazetesi, 08.03.1954

“Petrol Kanunu tasarısının 114 maddesi kabul edildi.”, Milliyet Gazetesi, 07.03.1954

“DP’nin Zaferi Heryerde Sevinçle Karşılandı”, Milliyet Gazetesi,
04.05.1954

“Petrol Sondajları”, Milliyet Gazetesi, 05.05.1954

“Partizan memurların tasfiyesine başlanıyor”, Milliyet Gazetesi,
30.05.1954

“Memurların Tasfiyesine ait Kanun kabul edildi”, Milliyet Gazetesi,
06.07.1954

“Hüseyin Cahit Yalçın’ın Durumu”, Milliyet Gazetesi, 01.12.1954

“Hürriyet Partisi Bugün Resmen Kuruluyor”, Milliyet Gazetesi,
19.12.1955

“Belediye Seçimlerinin Kati Neticesi”, Milliyet Gazetesi, 19.11.1955

“Hükümet Grupta Dün Güvenoyu Aldı”, Milliyet Gazetesi, 14.12.1955

“Aydın Yalçın İstifa Etti”, Milliyet Gazetesi, 03.12.1956

“Hükümet Programı”, Milliyet Gazetesi, 29.5.1950

“Balkan Askeri İttifakı Bugün Parafe Ediliyor”, Milliyet Gazetesi,
5.7.1954

“Rusya’nın Yeni Sulh Taarruzu”, Milliyet Gazetesi, 1.12.1954

“Türk-Pakistan Paktı Görüşmeleri Başlıyor”, Milliyet Gazetesi,
27.1.1954

“Moskova, Arap Devletlerini Aleyhimize Kışkırtıyor”, Milliyet Gazete-
si, 24.2.1954,

“Abdülhasır’ın Yeni Tehditleri”, Milliyet Gazetesi, 21.4.1954

“Celal Bayar’ın Nutku Arap aleminde iyi tesirler yarattı”, Milliyet Ga-
zetesi, 3.11.1954

“Türk Pakistan Paktı”, Milliyet Gazetesi, 27.1.1954

“Türkiye-Pakistan İttifakı”, Milliyet Gazetesi, 30.1.1954

“Kıbrıs Meselesi Gündeme Alındı”, Milliyet Gazetesi, 15.11.1956

“Batı Dünyasında Bomba Tesiri Bırakan Haber: Mısır Süveyş Kanalı’na
El Koydu”, 28.07.1956

“Suriye Bizi BM’e Şikayet Etti”, Milliyet Gazetesi, 2.12.1956

“Bağdat Paktı Üyelerine Amerika’nın Yeni Teminatı”, Milliyet Gazete-
si, 6.12.1956

“Kıbrıs Anayasasının Esasları Belli Oldu”, Milliyet Gazetesi,
14.10.1956,

“Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs Hakkında Üçlü Görüşmeler Yapılacak”, 19.12.1956

“Eisenhower Doktrini Dün Kanunlaştı”, Milliyet Gazetesi, 10.03.1957

“Richards Heyeti ile Görüşmeler Bitti”, Milliyet Gazetesi, 23.03.1957

“President Eisenhower Says: U.S. Mid-East Interests Jeopardized”, The Spartanburg Herald, 15.03.1956

“Yunanlılara Göre Kıbrıs Meselesi Halledilmiş!”, Milliyet Gazetesi, 7.3.1954

Kitaplar

Akkurt, Aydın; **Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1958 Mücadelesi)**, Seçil Ofset, İstanbul, 1999

Alasya, Halil Fikret; **Kıbrıs ve Rum-Yunan emelleri**, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 1992

Alasya, Halil Fikret; **Kıbrıs ve Türkler**, Ankara, 1964

Armaoğlu, Fahir; **Kıbrıs Meselesi 1954-1959**, A.Ü. S.B.F. Yayınları, Ankara, 1963

Aydemir, Şevket Süreyya; **İkinci Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993

Aydemir, Talat; **Hatıratım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010

Bağcı, Hüseyin; **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990

Birand, Mehmet Ali, Dünder, Can, Çaplı, Bülent; **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1991

Çoker, Fahri; **6-7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2005

Deringil, Selim; **Denge Oyunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2000

Dikerdem, Mahmut; **Ortadoğu’da Devrim Yılları**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990

Eroğul, Cem; **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, 4.Baskı, Ankara, 2003

Fersoy, O.Cemal; **Fatin Rüştü Zorlu**, Hun Yayınları, İstanbul, 1979

Fırat, Melek; “6-7 Eylül Olayları”, **Türk Dış Politikası**, ed:Baskın Oran, cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001

Gazioğlu, Ahmet; **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959)**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara, 1998;

Günver, Semih; **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985

Gürel, Şükrü Sina; **Kıbrıs Tarihi 1 (1878-1960)**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1984

İsmail, Sabahattin; **Kıbrıs sorununun kökleri: İngiliz yönetiminde Türk-Rum ilişkileri ve ilk Türk-Rum kavgaları**, Akdeniz Haber Ajansı, 2000

Kaymak, Faiz; **Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü?**, Alpay Basımevi, İstanbul, 1968

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar, KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992

Kuneralp, Zeki; **Sadece Diplomat**, İsis Yayınları, İstanbul, 1999

Oral Sander, **Türk Amerikan İlişkileri (1947-1964)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1979_

Özdağ, Ümit; **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997

Soysal, İsmail; **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, I.Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000

Yeşilbursa, Behçet Kemal; **Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007

Makaleler

Anzerlioğlu, Yonca; "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye (1929-1931)", **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003**, Yay. Haz. Mustafa Cöğce vd., C1, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005

Doğaner, Yasemin; "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye (1932-1934)", **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003**, Yay. Haz. Mustafa Cöğce vd., C1, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005

Yeşilbursa, Behçet Kemal; "A General Review of Turkey's Internal Affairs During the Democrat Party Period According to British", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı:48, Cilt XVI, Kasım 2000

Yılmaz, Mustafa; “İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye (1935-1938), **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003**, Yay. Haz. Mustafa Cöğce vd., C1, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005

Mehmet Serhat Yılmaz, “İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye’nin Dış İlişkileri (1946–1949)”, **Kök Araştırmalar: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, KÖKSAV, Cilt:X, Sayı:1, Ankara, 2008, s.65-87

Yiğit Yüksel, Dilek; “Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)”, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:VIII. Sayı:18-19, Yıl:2009/Bahar-Güz, İzmir, 2010

İnternet Sayfaları

<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/ HP22.htm>

<http://www.mfa.gov.tr/ disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa>